

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ

Войтенко Юлія Миколаївна

Розвиток суспільних відносин, удосконалення засобів виробництва призводять до збільшення кількості ризиків та обсягів збитків від їх настання. З огляду на обмежені можливості фінансового забезпечення страхового захисту за рахунок централізованих та децентралізованих ресурсів у ринковому середовищі особливої ваги набувають фонди страхового захисту, що формуються спеціалізованими установами шляхом страхування.

Враховуючи вищенаведене, необхідно детальніше розглянути й глибше проаналізувати теоретичні аспекти сутності категорії "страхування", його місце серед інших економічних категорій. В економічній літературі питанням висвітлення поняття страхування приділено значну увагу. Вчені-економісти різних країн світу, досліджуючи проблеми страхування у своїх наукових працях, намагалися сформулювати власне визначення страхування. Проте в страховій теорії єдиної думки щодо розуміння змісту цієї економічної категорії дійти не вдалося. Відповідно складність дослідження полягає в тому, щоб виразити сутність страхування у такому визначенні, яке ввібрало б усі специфічні ознаки, характерні для страхування як економічної категорії.

Дослідженню процесу страхування були присвячені праці М.Д. Лутака, С.С. Осадця, В.В. Базилевича, Н.М. Внукової, К.Г. Воблого, О.Д. Заруби, М.С. Клапківа. Належне місце в розробленні цих проблем посідають роботи іноземних економістів Є.В. Коломіна, Ф.В. Коньшина, А.Б. Крутика, Л.А. Мотильова, Л.О. Орланюк-Малицької, В.К. Райхера, Л.І. Рейтмана, В.О. Сухова, В.В. Шахова, М.Я. Шимінової.

Властиві страхуванню перерозподільчі відносини у фінансовій системі пов'язані, з одного боку з формуванням страхового фонду при допомозі фіксованих страхових платежів, а з іншого — з відшкодуванням

вtrat від цього учасниками страхування. Враховуючи, що при цьому відбувається рух грошових коштів, страхування входить у фінансову систему держави.

Страхування як засіб захисту від втрат і збитків відоме людству давно. Після появи держав з чітко вираженою орієнтацією на людину і забезпечення її життєдіяльності воно набрало сучасних форм і системного характеру.

Через систему страхового захисту страхування спрямоване на забезпечення різноманітних потреб людства в разі настання несприятливих подій (ризиків), які призводять до збитків. Зацікавленість суспільства в безперервному та безперебійному функціонуванні виробництва підвищує інтерес його до страхового захисту. Наявність ризику порушення цього процесу, що може бути викликане суперечностями в суспільстві, між людиною і природою, породжує потребу в страховому захисті інтересів учасників суспільного виробництва щодо досягнення певних результатів.

Страхування зародилося багато тисячоліть назад. Страхування — одна з найдавніших категорій суспільних відносин. Історики датують зародження окремих елементів страхування ще за тисячі років до нашої ери. Початковий зміст цього поняття пов'язаний зі словом "страх". У власників майна, які вступали між собою у виробничі відносини, виникала боязнь (страх) за збереження, можливість втрати чи знищення майна у зв'язку зі стихійними явищами, пожежами, викраденням, іншими непередбачуваними небезпеками в економічному житті”[3, с.11].

Слово «страхування» зафіксоване в українській мові вже давно, що, на думку А.О. Таркуцяк, повинно було означати процес захисту людини. Англійське *insurance* чи німецьке *versicherung* мають в основі латинське походження, *securus* чи *sine* суга, що означає в перекладі українською мовою «захист» чи «безтурботність», тобто сам процес страхування, чи дослівно — «створення безтурботності», «убезпечення»[7, с. 6].

Вважається, що найбільшого поширення в минулому набуло взаємне страхування — домовленість між групою фізичних, юридичних осіб про

відшкодування в певних частках збитків одне одному. Так, у Вавилонії (1792— 1750 р. р. до н.е.) учасники торгових караванів укладали між собою договори, за якими вони спільно несли збитки, які виникли на шляху внаслідок пограбування, крадіжки чи пропажі. Аналогічні договори укладалися в Палестині і Сирії (на випадок падежу, крадіжки чи пропажі худоби, яка належала учаснику каравану). Угоди про взаємний розподіл збитків від аварії корабля й інших морських небезпек укладалися купцями на берегах Перської затоки, у Фінікії, Древній Греції. У Древньому Римі у другій половині 1 ст. н.е. (деякі вчені вказують на більш ранній період) з'являється стійке взаємне страхування у вигляді взаємодопомоги членів різноманітних професійних союзів (колегій) на випадок смерті, хвороби, інших нещасних випадків шляхом здійснення регулярних внесків (гільдійська, а потім цехова взаємодопомога) [3, с.11].

Вперше термін "страхування" охарактеризував В.К. Райхер, дослідження теоретичних положень сутності страхування необхідно розпочати із визначення, запропонованого вперше, яке і було покладене в основу наступних[6, с.19]. Універсальність такого визначення полягає у поширенні страхування на всі його види, незалежно від їхніх специфічних особливостей. На думку учених і спеціалістів, у сфері страхування, у визначенні страхування В.К. Райхером не була врахована соціально-економічна роль господарської діяльності відповідно до конкретних умов розвитку суспільства.

За соціалістичної доби в економічній літературі страхування трактувалося виходячи із класових позицій, умов розвитку, тобто страхуванню були притаманні риси соціалістичної економіки. Відповідно Ф.В. Коньшин визначає страхування "як один із методів створення централізованого страхового фонду..." [4, с.12], враховуючи мету та значення страхування в умовах соціалізму.

В страховій теорії соціалістичної економіки вагоме місце посідає визначення, що запропонував Л.А. Мотильов , яке враховує, на наш погляд,

перелік основних ознак страхування, його мету і функції відповідно до конкретних умов розвитку суспільства[5, с. 81]. Характеризуючись особливою деталізованістю, це визначення вимагало науково обґрунтованого узагальнення.

Виходячи з вищенаведеного, важливо зазначити, що більшість визначень страхування в умовах соціалізму мають універсальний характер, охоплюючи одночасно всі види страхування: соціальне страхування, майнове та особисте страхування, страхування відповідальності. Такий підхід до з'ясування поняття економічної категорії страхування в соціалістичній економіці пояснюється провідною роллю держави в галузі страхування, матеріально-речовою основою якого виступають централізовані страхові (резервні) фонди. В таких умовах розвитку суспільства страхування не мало відповідного значення в країні. Практика свідчить, що монополія на страхову діяльність не орієнтована на інтереси страхувальників, а підвищення стійкості страхових операцій можливе при концентрації страхового фонду тільки до певної межі.

В теорії страхування існують різні підходи вчених-економістів щодо з'ясування поняття страхування. Зокрема у наукових джерелах страхування визначається як форма, спосіб, метод, система заходів або система економічних відносин. Так, у вузькому трактуванні розглядається страхування в Енциклопедичному словнику: "як один із способів відшкодування за рахунок страхового фонду збитку, заподіяного майну юридичних і фізичних осіб стихійними лихами або нещасними випадками".

В словнику російської мови Ожегова під страхуванням розуміють "забезпечення будь-кого від можливого збитку за рахунок періодичних внесків до спеціальної організації, яка у разі настання збитку здійснює грошове відшкодування".

У більш широкому розумінні термін "страхування" визначається в Радянському енциклопедичному словнику: "як систему заходів для створення грошового (страхового) фонду за рахунок внесків його учасників,

з якого відшкодовується збиток, заподіяний стихійними лихами, нещасними випадками, а також виплачуються інші грошові суми у зв'язку з настанням певних подій".

З другої половини XIX ст. починається новий етап у розвитку страхування, який характеризується появою соціального страхування, участю держави у страхуванні. З'являється перший досвід одержавлення всього страхування. Наприкінці XIX століття у всіх країнах розпочинається формування і розвиток страхового ринку. В цей же період виникають компанії зі страхування майна. Проте вони укріпилися вже в XX столітті, яке характеризується інтенсивним розвитком усіх форм і видів страхування[3, с. 14].

В умовах переходу до ринкової економіки змінюється і посилюється роль, значення страхування у суспільному відтворенні. Реформування економічної системи в Україні зумовило необхідність створення ринкової інфраструктури, що обслуговує механізм господарювання. Важливе місце у ній посідають незалежно конкуруючі між собою страхові компанії (товариства), які проводять різноманітні види страхування на території України і за її межами та контролюються органами державного страхового нагляду. В ринковій економіці страхування здійснюється на комерційних засадах (за винятком державного соціального страхування), будучи важливим напрямом підприємницької діяльності[1, с.189-212]. Тому страхові компанії шляхом реалізації страхових послуг, з одного боку, забезпечують соціальний ефект у суспільстві — страховий захист добробуту людства, з іншого — ведуть комерційну діяльність, яка дає прибуток.

Горбач Л.М. вважає, що "страхування — система заходів щодо створення страхових (грошових) фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктами господарювання від непередбачених обставин та надання допомоги громадянам (чи їхнім сім'ям) у разі настання страхових випадків у їхньому житті".

У економічній літературі приділяється значна увага щодо з'ясування

поняття "страхування". Проте до єдиного розуміння змісту категорії "страхування" дійти поки що не вдалося.

Офіційне тлумачення страхування дає Закон України "Про страхування", як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій, визначених договором страхування, або чинним законодавством, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Доречно розглянути визначення страхування, що пропонуються в зарубіжній літературі. В усіх зарубіжних теоріях страхування трактується в абстрактній формі, що полягає в незмінній сутності цієї категорії в різних умовах розвитку суспільства. На наш погляд, така обрана позиція в зарубіжних наукових джерелах є слушною. Це пояснюється об'єктивним існуванням страхування як економічної категорії, природа і сутність якої не залежать від політичної чи економічної системи. Особливість полягає лише в призначенні страхування відповідно до умов соціально-економічного розвитку тієї чи іншої держави. Зауважимо, що зарубіжні вчені визначають страхування у звуженому вигляді, наголошуючи на окремих його аспектах. Враховуючи вказаний характер зарубіжної страхової теорії, формуються основні риси, притаманні лише для неї при всій різноманітності вчень.

У своїх визначеннях вчені-економісти не завжди вказують на збиток або втрати, а, безпосередньо, на потреби. Так А. Манес під страхуванням має на увазі "господарську організацію на основі взаємності з метою покриття випадкової, вимірюваної майнової потреби"[2, с. 16-41]. На наш погляд, визначення страхування, що базується на суб'єктивних теоріях не розкривають повністю його сутності в частині об'єктів страхування.

Особливе місце серед об'єктивних зарубіжних теорій посідає трактування страхування Гебауером "як акти та заходи проти несприятливих наслідків господарсько шкідливих і непередбачуваних майбутніх подій". Страхування за такими теоріями визначається як об'єднання ризиків. Таке

тлумачення поняття страхування має як позитивні, так і негативні аспекти. Недоліками є наявність у них невідомих понять (ризиків, вирівнювання), які потребують свого роз'яснення. З іншого боку, визначення страхування за об'єктивними теоріями охоплює, крім страхування, ще й самострахування.

В економічній практиці існує різноманіття поглядів щодо визначення страхування, на нашу думку це відбувається через те, що більшість авторів при з'ясуванні поняття страхування не враховує специфічних ознак, притаманних страхуванню як економічній категорії, які відрізняють страхування від інших економічних категорій.

Список використаних літературних джерел:

1. Закон України "Про господарські товариства" від 19.09.1991 №1576-ХП // Закони України. - Т. 2. - 1996. - С. 189-212.
2. Manes A. Versicherungswesen. 4. Aulse, V.I. — P. 16–41
3. Горбач Л.М. Страхова справа: Навчальний посібник. – 2-ге видання, виправлене. – К.: Кондор, 2003. – 252 с.
4. Коньшин Ф.В. Государственное страхование в СССР и проблемы его развития. — М.: Финансы. — 1972. — С. 12.
5. Мотылев Л.А. Государственное страхование в СССР и проблемы его развития. — М.: Финансы. — 1972. — С. 81.
6. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. — М.— Л.: Изд-во АН СССР. — 1947.
7. Таркуцяк А.О. Страхування: питання і відповіді: Навчальний посібник. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 253 с. – Бібліогр.: с. 245 – 251.